

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ДАН ГАННА ВАСИЛІВНА

УДК 343.135 (477)

**ЗАПОБІГАННЯ ВИКОРИСТАННЮ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ
ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Мозоль Станіслав Анатолійович,
Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, старший дослідник

Гладкова Євгенія Олексіївна,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
протидії злочинності

кандидат юридичних наук

Пилипенко Ігор Вікторович,

Національна академія прокуратури України,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем функціональної
діяльності органів прокуратури науково-дослідного інституту

Захист відбудеться 09 липня 2020 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії
внутрішніх справ за адресою: 03035, Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 05 червня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Г. Братель

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Забезпечення прав і свобод людини, вільний і всебічний розвиток її особистості є визначальною рисою становлення сучасної України як правової держави. Внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці, соціально-політичні та економічні зміни ставлять перед Україною нові виклики у сфері забезпечення прав дітей. Очевидним і закономірним наслідком цих процесів є погіршення соціального становища дітей. Відповідно це вимагає створення належних умов для забезпечення гармонійного розвитку дітей, захисту їх від протиправних посягань.

Стратегія національної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України 26 травня 2015 року № 287/2015, серед загроз національній безпеці відзначає зростання злочинності. Будь-яка держава зобов'язана протидіяти формуванню економічного та соціально-політичного підґрунтя злочинності. Це вимагає вжиття ефективних заходів захисту особистості, суспільства і держави від злочинних посягань. Формування такої системи заходів повинна включати соціальні та правові норми спрямовані на захист найбільш уразливої частини населення – дітей. Захист дітей від протиправних посягань є надактуальною у зв'язку з тим, що діти – є особливою категорією будь-якого суспільства. У зв'язку зі своєю соціальною незрілістю, вони не здатні в повній мірі усвідомлювати характер вчинюваних ними дій, а також можливість настання від цього негативних для себе наслідків. Одночасно, вони є майбутніми повноправними членами нашого суспільства та, по суті, черговою ланкою у процесі продовження його існування.

Серед злочинів, що посягають на волю, честь та гідність особи і таких, що прямо впливають на моральний розвиток дитини, є використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Динаміка вчинення досліджуваного злочину наступна: у 2013 році обліковано 41 злочин, у 2014 – 53, 2015 – 12, 2016 – 14, 2017 – 5, 2018 – 7, за 2019 рік обліковано 7 злочинів¹.

Питанням кримінально-правової та кримінологічної характеристики використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом присвячено наукові праці: Ю. М. Антоняна, М. С. Андріяшевської, М. М. Бабаєва, О. М. Бандурки, Є. Ю. Бараша, Ю. В. Бауліна, В. С. Батиргарєєвої, В. І. Борисова, Т. В. Варчук, В. В. Василевича, В. В. Вітвіцької, Г. Гентіга, Є. О. Гладкової, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, Г. Гросса, О. М. Гуміна, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, А. О. Джужі, А. І. Долгової, Т. А. Денисової, О. О. Дудорова, В. І. Женунтія, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, Т. Л. Кальченко, В. Є. Квашиша, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, Н. Ф. Кузнецової, І. П. Лановенка, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, Є. М. Моїсєєва, С. А. Мозоля, Ю. В. Орлова, І. В. Пилипенка, В. Я. Рибальської, А. В. Савченка, П. П. Сердюка, В. О. Тулякова, А. Фаттаха, Л. В. Франка, І. Я. Фойницького,

¹ Дані Генеральної прокуратури України. Генеральна прокуратура України: URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

С. І. Халимона, Г. І. Чечель, В. І. Шакуна, Г. Й. Шнайдера, О. М. Юрченка, А. М. Яценка та ін.

На монографічному рівні окремі аспекти цієї проблематики були розроблені в дисертаціях (монографіях) І. О. Топольської «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність» (2003 р.), В. І. Женунтія, В. В. Вітвіцької «Кримінологические проблемы предупреждения преступных посягательств на нравственное и физическое развитие несовершеннолетних» (2005 р.), І. М. Доляновської «Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину)» (2008 р.), Д. О. Калмикова «Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей» (2011 р.), І. В. Дегтярьової «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання» (2012 р.), Н. О. Семчук «Кримінально-правовий захист моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження» (2015 р.), А. О. Джужі «Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика» (2017 р.), А. Р. Топузяна «Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні» (2018 р.), П. А. Зеленьяк «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні» (2020 р.) та ін.

Наявність значної кількості наукових досліджень із питань запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом засвідчує, що проблема ефективності запобіжних заходів у цій сфері залишається актуальною. Визнаючи вагомий внесок вказаних вчених в науку та превентивну практику варто зазначити, що він сформований головним чином у сфері кримінально-правових проблем, однак і досі залишаються не розробленими питання щодо феномену, сучасного стану й детермінації саме використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом й системних засад запобігання цьому злочину.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії розвитку органів системи МВС України на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023-р.; Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 06 травня 2015 року «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», затвердженого Указом Президента України від 16 червня 2015 року № 341/2015; Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019–2023 роки, затверджених постановою президії Національної академії наук України (протокол від № 30 від 30 січня 2019 року); Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015–2019 роки, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275 (п. 5.16); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28/1), Стратегії розвитку наукових досліджень Національної

академії правових наук України на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 03 березня 2016 року). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 жовтня 2015 р. (протокол № 20).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є розроблення на основі комплексного кримінологічного аналізу використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні науково обґрунтованих заходів, спрямованих на підвищення ефективності існуючих форм і методів запобігання цим злочинам, а також визначення чинників, що обумовлюють використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі *задачі*:

- розкрити особливості становлення та розвитку наукових поглядів щодо проблем запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні;
- розкрити сутність правового забезпечення запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні;
- виокремити особливості зарубіжного досвіду запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом;
- визначити стан, структуру і динаміку злочинів, пов'язаних з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні;
- охарактеризувати особу злочинця, що використовує малолітню дитину для заняття жебрацтвом в Україні;
- виявити причини та умови використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні;
- удосконалити загальносоціальні заходи запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні;
- розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні;
- визначити індивідуальні заходи запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають з приводу захисту прав малолітніх дітей та у зв'язку із використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Предметом дослідження є запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети і завдань, об'єкта та предмета дослідження. *Діалектичний метод* дозволив розглянути питання про кримінальну відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (підрозділ 1.1). *Історико-правовий метод* було використано при з'ясуванні історичних витоків і генезису кримінально-правових норм про відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (підрозділи 1.1, 1.2). За допомогою *порівняльного методу* здійснено порівняння заходів запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в зарубіжних країнах (підрозділ 3.3). *Статистичний* дозволив узагальнити результати соціологічних досліджень, вивчення вироків винесених

національними судами України відносно осіб, які використовували малолітніх дітей для заняття жебрацтвом (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). *Формально-логічний* – для оброблення емпіричного матеріалу (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3). *Логіко-нормативний* метод дозволив проаналізувати законодавчі та відомчі (міжвідомчі) нормативно-правові акти спрямовані на запобігання використанню малолітніх дітей для заняття жебрацтвом (підрозділи 3.1, 3.2). Метод *моделювання* – використано для формулювання пропозицій щодо змін, які доцільно внести до КУпАП та КК України з метою вдосконалення правозастосовної практики (висновки до розділів, загальні висновки).

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та Генеральної прокуратури України упродовж 2009–2019 років; 117 вироків судів, винесених за ст. 150-1 КК України, що містяться у Єдиному реєстрі судових рішень у період з 2009 по 2019 роки. Контакт-опитування 250 осіб, які займаються жебрацтвом в Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Миколаївській, Полтавській, Тернопільській, Хмельницькій областях, анкетування 120 працівників підрозділів ювенальної превенції ГУНП в м. Києві, Закарпатській, Івано-Франківській, Харківській, Черкаській, Чернігівській областях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація за характером та змістом розглянутих питань є одним з перших в українській кримінологічній науці комплексним науковим дослідженням, у якому надано кримінологічну характеристику використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, визначено детермінанти вчинення цього злочину, а також здійснено спробу обґрунтувати найбільш перспективні шляхи підвищення ефективності механізму запобігання такому злочину. Основні наукові положення, висновки та пропозиції, які було сформульовано в процесі виконання поставлених завдань, полягають у такому:

у перше:

– обґрунтовано доцільність дослідження використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом як одного з різновидів антисоціальної девіантної поведінки, що залежно від конкретних умов та обставин може виражатись як у вигляді делінквентної, так і у вигляді протиправної (злочинної) поведінки;

– констатовано, що повною мірою викоринити таке суспільно небезпечне явище, як використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні, неможливо в силу наявних суперечностей у суспільному розвитку, проте можна звести його до так званого «цивілізованого рівня», зменшивши кількість саме малолітніх дітей, зайнятих такою діяльністю, за рахунок ефективних спеціально-кримінологічних заходів;

– запропоновано та теоретично обґрунтовано один із дієвих заходів, пов'язаний із популяризацією серед громадян інформації про те, що не потрібно подавати милостиню. Адже саме факт легкої можливості отримати кошти від людей і мотивує недобросовісних осіб використовувати малолітніх

дітей для жебрацтва, а пожитви можуть мати негативні наслідки в довгостроковій перспективі;

- з огляду на європейську практику обґрунтовано необхідність застосування такого спеціально-кримінологічного заходу як вилучення малолітньої дитини із сім'ї (відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав відповідно до ст. 170 СК України), що може мати як короткочасний, так і постійний характер;

- розроблено алгоритм дій працівника поліції при виявленні фактів використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом;

удосконалено:

- кримінологічну характеристику використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, зокрема, у частині таких її елементів, як особа злочинця, регіональні показники щодо кількості виявлених злочинів та латентність вказаних злочинів;

- уявлення про систему детермінант використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, які виокремлено в такі основні групи: 1) соціально-економічні; 2) соціально-культурні; 3) організаційно-управлінські; 4) технічні; 5) нормативно-правові; 6) соціально-психологічні;

- стан наукової розробки питань запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом;

- наукові засади використання зарубіжного досвіду запобігання використанню малолітньої дитини при запровадженні спеціальних норм у вітчизняне законодавство;

- визначено найбільш перспективні заходи загальносоціального запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, які систематизовано в такі групи: політичні, економічні, соціальні, ідеологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські, правові;

дістало подальший розвиток:

- теза, що наявність такого елемента національного менталітету, як прагнення допомоги ближньому, «подавання милостині» тощо побічно не дає розвиватися ефективній системі соціальної допомоги, створює живильний ґрунт для розвитку різних проявів маргінального способу життя та безпосередньо породжує використання малолітніх дітей для заняття жебрацтвом;

- погляди щодо причин низької ефективності виявлення та розкриття злочинів цієї категорії, що пов'язано з невваженими кроками з реформування органів внутрішніх справ, що призвело до відтоку значної кількості професіоналів, у тому числі і з підрозділів кримінальної міліції у справах дітей (до 2015 року), ювенальної превенції (після 2015 року);

- кримінологічна характеристика особи злочинця, що використовує малолітню дитину для заняття жебрацтвом. На основі вивчення 117 вироків, винесених судами України відносно 119 осіб, виокремлено соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові, морально-психологічні ознаки, що формують типовий портрет особи злочинця;

– уявлення про те, що ефективність запобігання використанню малолітніх дітей для заняття жебрацтвом досягатиметься лише при збереженні комплексного підходу на основі взаємодії органів національної поліції і соціальних служб у справах дітей, молоді та сім'ї;

– переконання у тому, що дитина, яка використовується для жебракування, по суті, є жертвою злочину. А отже цілком справедливо вкладається в межі віктимологічного аналізу і повинна розглядатися вченими, як один із напрямів кримінологічних досліджень. При цьому говорити про класичну систему віктимологічного запобігання при використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом дуже складно. Перш за все це пояснюється тим, що віктимологічне запобігання за своїм змістом має бути спрямоване у першу чергу на жертву злочину, яка перебуває у центрі уваги, і виступає, як умова вчинення злочину. Тоді, як при використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом жертва злочину фактично не може усвідомлювати свої дії в силу біофізіологічних особливостей і вплив на неї навряд чи призведе до будь-яких результатів, які мають наступити при здійсненні такого впливу на дорослу особу чи навіть на неповнолітню.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у дисертації висновки та пропозиції використовуються у:

– *правотворчості* – для надання пропозицій щодо вдосконалення положень КУпАП, КК України, інших галузевих нормативно-правових актів при вдосконаленні положень законодавства про кримінальну та адміністративну відповідальність за дії, пов'язані з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом;

– *науково-дослідній діяльності* – як основа для подальших досліджень теоретичних та практичних проблем кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом;

– *практичній діяльності* – у системі службової підготовки, при розробленні та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці посібників та рекомендацій з питань організації запобігання злочинам, пов'язаних з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (акт впровадження у практичну діяльність ГУНП України в Київській області від 05 лютого 2019 року);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Профілактика злочинів»; підготовці підручників і навчальних посібників із зазначених дисциплін (акт впровадження у освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 03 вересня 2019 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки й рекомендації оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах: Міжвузівський науково-практичний круглий стіл «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення», (м. Київ, 24 березня 2017 р.); Міжвузівський науково-практичний круглий стіл «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх

вирішення», (м. Київ, 21 квітня 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Харків, 03–04 серпня 2018 р.); II Міжнародний науково-практичний симпозиум «Гуманізація кримінальної відповідальності» (м. Івано-Франківськ, 16–17 листопада 2018 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм права у світлі загальноновизнаного принципу верховенства права» (м. Івано-Франківськ, 03–04 жовтня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 11 наукових публікаціях, з яких чотири статті – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві у зарубіжному юридичному виданні (Республіка Киргизія), п'ять статей – у збірниках тез наукових доповідей, що оприлюднені на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (225 найменувань на 24 сторінках) та п'яти додатків на 19 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з них загальний обсяг тексту – 171 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, розкривається зміст і стан наукового опрацювання проблеми, її значущість, зв'язок з науковими програмами, планами, визначено об'єкт, предмет і методологія дослідження, його мета та задачі, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, надано відомості про їх апробацію та публікацію.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукового розроблення проблем запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»* узагальнено наукові позиції щодо досліджуваної проблематики. Проаналізовано праці вітчизняних і зарубіжних науковців на основі чого встановлено, що питання захисту прав дітей є актуальним і важливим об'єктом наукових пошуків. Монографічні дослідження дитячого жебрацтва почали проводитися з 2009 року, після включення у КК України норми, щодо відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України).

Наукові здобутки учених, які розробляли проблеми злочинів проти волі, честі та гідності дитини, систематизовано за кримінально-правовими, кримінологічними, теоретичними та прикладними критеріями.

Констатовано, що праці вказаних авторів мають велике наукове та практичне значення, але у зв'язку зі змінами у законодавстві, реформуванням

правоохоронної системи, недостатністю вивчення слідчої та судової практики, проведенням операції об'єднаних сил (антитерористичної операції) та іншими чинниками, виникає нагальна потреба у дослідженні сучасних аспектів захисту дітей та запобігання їх втягненню у злочинну діяльність та використанню для заняття жебрацтвом зокрема.

У підрозділі 1.2 *«Ретроспективний аналіз правового забезпечення запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні»* досліджено еволюцію правової охорони дітей, їх прав, свобод, честі, гідності та інтересів. Історико-правовий аналіз захисту дітей від примушування для зайняття жебрацтвом дозволив виявити стійку тенденцію нехтування правами дітей від найдавніших часів до кінця XIX – початку XX століття. Висвітлено передумови та етапи формування відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні.

Правове регулювання запобігання використанню малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом еволюціонувало протягом тривалого часу, а результатом цього процесу стала чинна норма Кримінального кодексу України в сьогоднішній редакції. Однак, не дивлячись на значні зрушення, що відбулися у сфері охорони дитинства впродовж останніх років, стає очевидним, що існуюча в Україні система захисту прав дітей не в змозі повною мірою забезпечити реалізацію їхніх прав. Відповідно до вказаного встановлено, що навіть з урахуванням останніх змін, ст. 150-1 КК України не має належного впливу на процес запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом і має ряд суттєвих зауважень.

У підрозділі 1.3 *«Зарубіжний досвід запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»* питання міжнародного досвіду захисту волі, честі та гідності дитини авторкою розглянуто в двох аспектах: по-перше, як визначається регламентується така запобіжна діяльність у законодавстві зарубіжних країн; по-друге, як безпосередньо відбувається запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в зарубіжних країнах. Проаналізувавши кримінальне законодавство ряду зарубіжних країн, дисертантка дійшла висновку, що у кримінальних кодексах всіх без виключення європейських держав є інститут кримінальної відповідальності за використання малолітньої чи неповнолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Аналіз зарубіжного досвіду регулювання запобіжної діяльності щодо жебрацтва підтверджує тезу про необхідність проведення поглибленої роз'яснювальної роботи серед громадян про те, що їх по жертви можуть мати негативні наслідки в довгостроковій перспективі. Тому в деяких країнах на законодавчому рівні заборонено вуличні по жертвування та милостиня. Одним із дієвих заходів запроваджених в Україні може бути популяризація серед громадян інформації про те, що не потрібно подавати милостиню, адже саме факт легкої можливості отримати гроші від людей і мотивує таких осіб використовувати малолітніх дітей для заняття жебрацтвом.

Незважаючи на досвід і рекомендації європейського співтовариства, вітчизняне законодавство не використовує повною мірою потенціал заходів

саме кримінально-правового характеру щодо запобігання злочинам, пов'язаних з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Стан, структура і динаміка використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні»* зазначається, що динаміка вчинення такого злочину, як використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом за останні десять років характеризується хвилеподібними коливаннями, найвище значення амплітуди яких припадає на 2010 рік – 81 злочин, а найнижче – на 2017 рік – 5. Так, за даними єдиного звіту про кримінальні правопорушення, у 2011 році – обліковано 77 злочинів за ст. 150-1 КК України, у 2012 – 43, 2013 – 41, у 2014 – 53, у 2015 – 12, у 2016 – 14, у 2017 – 5, у 2018 та 2019 роках обліковано по 7 злочинів. Отже, 2017–2019 роки характеризуються майже потрійним спадом кількості облікованих злочинів, вчинених за ст. 150-1 КК України.

Аналіз 117 обвинувальних вироків винесених судами України за ст. 150-1 КК України дозволив визначити та узагальнити географію досліджуваного злочину. Рішення судів вивчалися з 2009 по 2018 роки. Встановлено, що найбільшу кількість вироків, починаючи з 2009 року, обліковано в Закарпатській області – 60, винесених стосовно 62 осіб – це в першу чергу пов'язано з національним складом і структурою населення цього регіону, а також соціально-економічними умовами його розвитку. Решта областей характеризуються такими показниками досліджуваних злочинів: Вінницька – 3; Волинська – 5; Донецька – 5; Дніпропетровська – 7; Запорізька – 1; Івано-Франківська – 3; м. Київ – 6; Львівська – 7; Одеська – 1; Полтавська – 1; Рівненська – 3; Сумська – 4; Тернопільська – 3; Харківська – 3; Чернівецька – 3; Черкаська – 2.

Виявлено характерну особливість того, що у деяких регіонах України не має жодного вироку за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Принаймні вони не обліковані в ЄДРСР. Це такі області, як: Луганська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Житомирська, Хмельницька, Чернігівська.

Обґрунтовано доцільність використання у науковому обігу кримінологічного спрямування такого терміну, як «топографія злочинності». Його зміст полягає в тому, що для надання кримінологічної характеристики злочинності вивчається безпосереднє місце вчинення злочину, саме цей критерій є дуже важливим при запобіганні використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні. За результатами дослідження встановлено, що третина злочинів (30,3 %) вчиняється на ринках та зупинках громадського транспорту, вокзалах. Меншою мірою місцями вчинення злочинів були церкви та інші релігійні споруди – 21,9 % випадків, 10,1 % – торгові та розважальні центри і найменше – будинки, квартири – 7,6 %.

У підрозділі 2.2 *«Характеристика особи злочинця, що використовує малолітню дитину для заняття жебрацтвом в Україні»* на основі вивчення матеріалів 117 вироків судів винесених щодо 119 осіб, результатів опитування

працівників ювенальної превенції національної поліції України, статистичних даних єдиних звітів про кримінальні правопорушення Генеральної прокуратури дослідницею виділено характерні соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові та морально-психологічні ознаки осіб, що використовують малолітніх дітей для заняття жебрацтвом в Україні. За віковою ознакою суб'єкти цього злочину розподілились наступним чином. Від 18 до 24 років – 11 (9,2 %) осіб; від 25 до 29 – 41 (34,5 %), від 30 до 40 – 51 (42,9 %), від 41 до 50 – 10 (8,4 %), старше 50 років – 6 (5 %) осіб. Серед осіб, яким було 50 і більше років, практично всі були бабусями дітей. Із наведеного можна зробити висновок, що найбільша частка осіб, що вчиняють такий злочин, за віковими характеристиками є найбільш продуктивна та працездатна група – від 25 до 50 років (85,8 %).

Громадян України серед виявлених осіб, було 114 (95,8 %), тобто абсолютна більшість. Громадянами іншої країни були 5 (4,2 %) осіб (по двоє осіб були громадянами Російської Федерації та Узбекистану одна – Угорщини). Визначено злочинців і за національною приналежністю, значна частина осіб, яких було засуджено за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, виявилися особами ромської національності – 64 (53,8 %), українцями були 47 осіб (39,5 %), іншу національність мали 8 (6,7 %).

Освітній рівень осіб, які вчинили цей злочин, характеризується таким чином: неповна (базова) середня освіта – 62 (52,1 %) особи; повна середня освіта – 10 (8,4 %); середня спеціальна – 6 (5 %), вища та незакінчена вища – не виявлено; осіб, які не мають освіти, виявилось 41 (34,5 %). Відсутність будь-якої освіти є характерною рисою саме для представників ромської національності. Встановлено, що більшість осіб – 81 (68,1 %), – засуджених за ст. 150-1 КК України, на момент засудження були неодружені. Одружених виявилось лише 11 (9,2 %), розлучених – 5 (4,2 %), таких, що проживали у цивільному шлюбі, – 19 (16 %), 3 (2,5 %) перебували у статусі вдівців.

Визначено кримінально-правові ознаки особи злочинця, а саме: 103 (86,5 %) особи, які притягалися до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 150-1 КК України, є батьками малолітніх дітей; у 6 випадках (5 %) – батьки, у 97 (81,5 %) – матері; 12 (10,1 %) осіб мають інші родинні зв'язки (переважно бабусі, тітки, брати, сестри), і лише 4 (3,4 %) суб'єкти злочинів були сторонніми особами (співмешканці матерів малолітніх, сторонні особи).

У підрозділі 2.3 «Причини та умови використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні» висловлюється думка, що відповідно до характеру та змісту кримінологічних чинників, усі причини та умови, що впливають на існування такого злочину, як використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, можуть бути згруповані в такі блоки: 1) соціально-економічні; 2) соціально-культурні; 3) організаційно-управлінські; 4) технічні; 5) нормативно-правові; 6) соціально-психологічні.

З метою визначення ключових причин використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом було проведено анкетування 120 працівників ювенальної превенції Національної поліції України.

Розділ 3 «Напрями запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Загальносоціальні заходи запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні»* зазначається, що залежно від характеру та спрямованості запобіжних заходів можливо виділити такі блоки: 1) морально-виховного; 2) соціально-економічного; 3) правового; 4) ідеологічно-політичного характеру.

З урахуванням вікових особливостей та специфіки розвитку дитячої особистості авторкою визначено стратегічні загальносоціальні заходи запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні, серед них: а) скорочення бідності та безробіття; б) поліпшення умов життя; в) надання допомоги сім'ї та дітям; г) належне соціальне забезпечення верств населення, які цього потребують; д) підвищення антикриміногенної ролі засобів масової інформації тощо.

Ключовими у запобіжному плані є заходи, що вживаються закладами загальної середньої освіти спільно із соціальними службами, громадськими організаціями тощо. Серед найбільш основних і значущих, а головне – ефективних, за результатами проведеного дослідження, виділено наступні: 1) контроль за проведенням вечорів відпочинку, розважальних програм, спортивних та позакласних заходів у закладі загальної середньої освіти; 2) контроль стану утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ях опікунів, піклувальників та прийомних сім'ях; 3) поновлення системи пришкольніх таборів. Зокрема, особлива увага під час реалізації заходів цієї групи має приділятися охопленню всіх дітей кризових категорій оздоровленням у пришкольному таборі з денним перебуванням із залученням до гурткової роботи; 4) продовження практики залучення учнів та молоді до занять спортом у спортивних залах та на спортивних майданчиках у позаурочний час, вихідні та святкові дні; 5) забезпечення повного охоплення дітей шкільного віку з кризових сімей різними формами гурткової роботи в позаурочний час.

У підрозділі 3.2 *«Спеціально-кримінологічні заходи запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні»* звертається увага на те, що спеціально-кримінологічне запобігання зазначеного злочину відмінне від загальносоціального запобігання саме з огляду на спеціальне призначення для усунення конкретних кримінологічних факторів.

Досліджено систему спеціальних суб'єктів запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом та запропоновано шляхи її удосконалення.

Винесено пропозицію щодо створення у обласних, міських (районних) державних адміністраціях України комісії у складі представників превентивної поліції, соціальних служб у справах дітей, сім'ї та молоді з метою встановлення стану запобігання використанню малолітніх дітей для заняття жебрацтвом, як один з дієвих спеціально-кримінологічних заходів запобігання. На зазначену комісію покласти обов'язок здійснити перепис та облік всіх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і можуть бути потенційними

жебраками. Із зазначеною категорією сімей проводити цілеспрямовані заходи по недопущенню використання малолітніх дітей для заняття жебрацтвом.

У підрозділі 3.3 «Заходи індивідуального запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні» вказується на те, що індивідуальне запобігання представляє собою обґрунтоване припущення в тому, що особа потенційно схильна до вчинення злочину пов'язаного з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Таке припущення ґрунтується на поведінці, способі життя, наявній об'єктивній інформації від третіх осіб. Початок індивідуального запобігання безпосередньо пов'язаний з моментом потрапляння в поле зору уповноважених суб'єктів запобігання.

Складовою індивідуального запобігання виступають профілактичні обліки таких осіб. Використання профілактичних обліків сприятимуть виявленню осіб схильних до використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом та сприятиме усуненню криміногенних факторів у сімейно-побутовому, дозвільному та іншому мікросередовищі підоблікових осіб. Аналіз Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України № 1044 від 19 грудня 2017 року, дає підстави стверджувати про наявність певних недоліків у організації індивідуальної превентивної роботи саме з сім'ями, які схильні до використання своїх дітей в цілях жебрацтва. Враховуючи викладене, запропоновано доповнити вказану Інструкцію положенням наступного змісту: «підрозділи ювенальної превенції ведуть профілактичний облік сімей, батьки яких схильні до використання малолітніх дітей для жебрацтва».

При використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом жертва злочину фактично не може усвідомлювати свої дії в силу біофізіологічних та інтелектуально-вольових особливостей і вплив на неї навряд чи призведе до суттєвих результатів, які мають наступити при здійсненні такого впливу на дорослу особу чи навіть на неповнолітню.

ВИСНОВКИ

У дисертації надано теоретико-прикладне узагальнення та вирішення наукового завдання, яке полягає в комплексному багаторівневому дослідженні запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні, а також вироблення на отриманій основі напрямів удосконалення норм чинного законодавства, об'єднання та приведення до єдиного знаменника теоретичних положень, які містять елементи наукової новизни та мають практичну значущість. На основі отриманих результатів зроблено такі висновки.

1. Стан доктринального опрацювання досліджуваного питання не повною мірою відповідає сучасним потребам правозастосування та запобігання через фрагментарний характер його вивчення або недостатню аргументованість окремо сформульованих пропозицій. Констатовано, що праці вітчизняних вчених мають велике наукове та практичне значення, але у зв'язку зі змінами у законодавстві, реформуванням правоохоронної системи, недостатністю

вивчення слідчої та судової практики, проведенням операції об'єднаних сил (антитерористичної операції) та іншими чинниками, виникає нагальна потреба у дослідженні сучасних аспектів захисту дітей та запобігання їх втягненню у злочинну діяльність і використанню для заняття жебрацтвом зокрема.

2. У праві Київської Русі не існувало норм, які б охороняли інтереси дітей. Свідченням цього може бути «Повчання Володимира Мономаха своїм дітям» (приблизно 1117 року видання), в якому правитель Київської Русі сформулював основні вимоги до дітей, що зводилися до беззастережної покори, послухання та вшанування старших. Варто зазначити, що тогочасне право не регламентувало і не передбачало відповідальності за втягнення у жебрацтво не своїх дітей.

Історико-правовий аналіз захисту дітей від примушування для зайняття жебрацтвом дозволив виявити стійку тенденцію нехтування правами дітей від найдавніших часів до кінця XIX – початку XX століття. Констатовано, що система законодавства України, що здійснює охорону і захист прав дітей складається з чотирьох груп законодавчих актів. Основу цієї системи становить Конституція України, другу групу – складають спеціальні закони, сферою регламентації яких є саме права дітей, третю – утворюють інші акти конституційного законодавства, четверту групу – законодавчі акти суміжних галузей, якими регулюються сімейні відносини, освітні і моральні засади розвитку дітей.

3. Головною причиною жебрацтва є відносна легкість отримання грошових коштів. Що підтверджує тезу про необхідність проведення роз'яснювальної роботи серед громадян про те, що їх пожертви можуть мати негативні наслідки в довгостроковій перспективі. Визначено, що в деяких країнах на законодавчому рівні заборонено вуличні пожертвування та милостиня. На основі викладеного вважаємо, що, одним із дієвих заходів запроваджених в Україні на нашу думку може бути популяризація серед громадян інформації про те, що не потрібно подавати милостиню. Адже саме факт легкої можливості отримати гроші від людей і мотивує таких осіб використовувати малолітніх дітей для заняття жебрацтвом

4. Стан, структура і динаміка злочинів, пов'язаних з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом за вивчений період характеризується нерівномірністю. За результатами моніторингу ЄДРСР встановлено наступну географію досліджуваного злочину. Найбільша кількість вироків, починаючи з 2009 року, обліковано в Закарпатській області – 60 обвинувальних вироків, винесених стосовно 62 осіб. Означене і обумовило вибір теми дисертаційного дослідження, адже Закарпатська область є лідером по використанню малолітніх дітей для заняття жебрацтвом. Решта областей характеризуються такими показниками досліджуваних злочинів: Вінницька – 3; Волинська – 5; Донецька – 5; Дніпропетровська – 7; Запорізька – 1; Івано-Франківська – 3; м. Київ – 6; Львівська – 7; Одеська – 1; Полтавська – 1; Рівненська – 3; Сумська – 4; Тернопільська – 3; Харківська – 3; Чернівецька – 3; Черкаська – 2. Всього нами вивчено 117 обвинувальних вироків, винесених за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом стосовно 119 осіб.

Аналіз досліджуваних злочинів свідчить, що динаміка їх вчинення за останні десять років характеризується хвилеподібними коливаннями, найвище значення амплітуди яких припадає на 2010 рік – 81 злочин, а найнижче – на 2017 рік – 5 злочинів.

Нерівномірність у стані, динаміці та структурі розподілу злочинності пояснюється наступними умовами: конкретними соціальними умовами регіонів; економічною характеристикою; національним складом і структурою населення; послабленням соціального контролю за поведінкою людей; рівнем культурно-виховної роботи, організації дозвілля та побуту населення; рівнем організації роботи в боротьбі зі злочинністю.

5. Закарпатська область, як до 2014 року, так і після, посідає лідируюче місце за кількістю вчинених злочинів за ст. 150-1 КК України. Окрім цього, результати вивчення вироків засвідчують, що третина обвинувачених, що притягнуті до відповідальності за використання малолітніх дітей для заняття жебрацтвом, є вихідцями із Закарпатської області, а за національністю – ромами.

Узагальнені результати вивчення вироків, винесених за ст. 150-1 КК України, дали можливість сформулювати типовий кримінологічний портрет особи злочинця, що використовує малолітню дитину для заняття жебрацтвом. Це особа жіночої статі (92,4 %), в переважній більшості мати дитини (81,5 %), вікові характеристики – 25–40 років (77,4 %), громадянка України (95,8 %) ромської національності (53,8 %), в переважній більшості має неповну середню освіту (52,1 %) або без освіти (34,5 %), непрацююча (98,3 %) без поважних на те причин (68,9 %), сільська мешканка (51,3 %), має постійне місце проживання, неодружена (68,1 %) на утриманні має двох і більше дітей (68,9 %), раніше не судима (74,8 %).

6. Аналіз детермінант злочинів, пов'язаних з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, засвідчує, що в механізмі детермінації зазначених суспільно небезпечних діянь психологічний фактор поєднується з соціально-економічними (у тому числі політичними), організаційно-управлінськими тощо детермінантами та ґрунтується на них. Крайній та найбільш цинічний вияв цього фактору полягає у впевненості батьків із категорії «маргінальних верств» населення у вседозволеності та необмеженості способів використання дітей (або їх жебрацької діяльності) для отримання засобів не тільки для існування, але й для збагачення, в зв'язку з тим, що в свідомості таких осіб наявне викривлене сприйняття законних способів заробляння грошей через працевлаштування або інші форми суспільно корисної зайнятості. До причин та умов використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні відносяться: 1) соціально-економічні; 2) соціально-культурні; 3) організаційно-управлінські; 4) технічні; 5) нормативно-правові; 6) соціально-психологічні.

Результати проведеного дослідження, а також наявні наукові дослідження в галузі девіантології та кримінології підтверджують правильність застосування комплексного підходу у вивченні причин девіантної поведінки загалом та злочинів, пов'язаних з використанням малолітньої дитини для заняття

жебрацтвом, зокрема. Також слід ураховувати не лише комплексний характер вищезазначених детермінант, а і їх взаємозв'язок та взаємообумовлений характер. Виокремлення вищезазначених детермінант становить не лише теоретичний, а і практичний інтерес, адже дає можливість розмежувати напрями запобіжної діяльності загальних та спеціальних суб'єктів запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні.

7. До загально-соціальних заходів запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні відносяться наступні: скорочення бідності та безробіття; поліпшення умов життя; надання допомоги сім'ї та дітям; належне соціальне забезпечення верств населення, які цього потребують; підвищення антикриміногенної ролі засобів масової інформації; ширше використання практики виховання дітей, позбавлених батьківського піклування і які не мають близьких родичів, у прийомних сім'ях, фінансове стимулювання таких сімей; запровадження будинків реабілітації з обов'язком залученням осіб, як в них тримаються, до оплачуваної праці, за рахунок чого відшкодовувати частину вартості їхнього утримання в них (принаймні такі особи не платитимуть вартості оренди житла); створення спеціального муніципального органу, який на кошти місцевого бюджету цілеспрямовано займався би профілактичною, соціальною, реабілітаційною тощо роботою з жебраками, бродягами й іншими соціально занедбаними категоріями осіб (без визначеного місця проживання тощо); комплекс заходів, що вживаються закладами загальної середньої освіти спільно із соціальними службами, громадськими організаціями тощо.

8. Спеціально-кримінологічними заходами запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні є: періодичне (щомісячне) інформування відділів (управлінь) освіти районної, міської або обласної адміністрації, а також підрозділів превентивної поліції про дітей, які не навчаються, вчинили злочини та/або інші правопорушення, затримані за вживання наркотичних речовин, алкогольних напоїв, бродяжництво, жебракування; запровадження комп'ютеризованої системи обліку дітей кризових категорій; постійне та своєчасне виявлення дітей із кризових сімей, їх облік та систематична перевірка умов утримання та виховання цих дітей у сім'ях; використання оперативно-розшукових груп, негласного апарату, а також систематичне патрулювання місць традиційного скупчення маргінального та злочинного контингенту, громадських місць тощо; вдосконалення норм галузевого законодавства.

Запропоновано створення у обласних, міських (районних) державних адміністраціях України комісії у складі представників превентивної поліції, соціальних служб у справах дітей, сім'ї та молоді з метою встановлення стану запобігання використанню малолітніх дітей для заняття жебрацтвом, на яку покласти обов'язок здійснювати перепис та облік всіх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і можуть бути потенційними жебраками. Із зазначеною категорією сімей проводити цілеспрямовані заходи по недопущенню використання малолітніх дітей для заняття жебрацтвом.

9. Найбільш перспективними є індивідуальні заходи запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні. Потребує посилення профілактична робота підрозділів превентивної поліції щодо батьків малолітньої дитини або осіб, які їх замінюють; популяризація серед громадян інформації про те, що не потрібно подавати милостиню.

Результати вивчення обвинувальних вироків засвідчили, що національна судова система практично не використовує існуючі у законодавстві превентивні механізми спрямовані на зменшення рівня використання для жебракування малолітніх дітей. Це стосується такого правового інституту, як позбавлення батьківських прав. Вивчені нами вирoki не представляють жодних даних щодо його застосування, при тому, що сам факт вчинення злочину свідчить про ухилення таких батьків від виконання батьківських обов'язків. Відповідно доречно застосовувати наступний індивідуальний запобіжний захід, що може бути короточасним або постійним – це вилучення малолітньої дитини із сім'ї (відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав ст. 170 Сімейного кодексу України).

Класичний підхід до розуміння поняття жертва злочину дає підстави розуміти дитину, яка використовується для жебракування, по суті, жертвою злочину. При цьому говорити про класичну систему віктимологічного запобігання при використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом дуже складно. Перш за все це пояснюється тим, що віктимологічне запобігання за своїм змістом має бути спрямоване у першу чергу на жертву злочину, яка перебуває у центрі уваги, і виступає, як умова вчинення злочину. Тоді, як при використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом жертва злочину фактично не може усвідомлювати свої дії в силу біофізіологічних особливостей і вплив на неї навряд чи призведе до будь-яких результатів, які мають наступити при здійсненні такого впливу на дорослу особу чи навіть на неповнолітню.

Сформульовано законодавчі пропозиції до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей. Запропоновано у ч. 1 ст. 184 збільшити штрафну санкцію зі ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. При вчиненні тих самих дій повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, накладати штраф від ста п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт.

Доведено необхідність доповнення п. 1 «Основні завдання підрозділів ювенальної превенції» розділу II «Основні завдання і повноваження підрозділів ювенальної превенції» Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України № 1044 від 19 грудня 2017 року, такого змісту: «ведення профілактичного обліку сімей батьки, яких схильні до використання малолітніх дітей для жебрацтва».

З метою практичної допомоги працівникам поліції нами розроблено алгоритм дій працівників поліції при виявленні фактів використання малолітніх дітей для заняття жебрацтвом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дан Г. В. Про окремі детермінанти злочинності пов'язаних із використанням малолітньої дитини у зайнятті жебрацтвом. *Університетські наукові записки: Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. Вип. 12. С. 291–297.
2. Дан Г. В. Кримінологічна характеристика особи злочинця, що вчиняє злочин, пов'язаний з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей*. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2018. Вип. 47. С. 141–154.
3. Дан Г. В. Історія розвитку правового забезпечення запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Ч. 2. С. 194–200.
4. Дан А. Зарубежный опыт установления уголовной ответственности за использование малолетнего ребёнка для занятия попрошайничеством. *Право и закон: междунар. науч.-практ. журнал*. 2018. № 3. С. 180–187 (Кыргызская Республика).
5. Дан Г. В. Причини та умови використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні. *Науковий інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького. Серія: «Право»*. 2018. Вип. № 5 (17). С. 174–180.
6. Дан А. В. Специально-кримінологические меры предотвращения использования малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством в Украине. *Право и закон: междунар. науч.-практ. журнал*. 2018. № 4. С. 111–117 (Кыргызская Республика).
7. Дан Г. В. Правове забезпечення захисту прав дитини: міжнародний і вітчизняний досвід. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу* (м. Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ. 2017. С. 48–52.
8. Дан Г. В. Стан і тенденції злочинів, пов'язаних з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу* (м. Київ, 21 квіт. 2018 р.). Київ. 2018. С. 180–185.
9. Дан Г. В. Окремі елементи кримінологічної характеристики особи злочинця, що вчиняє злочин, пов'язаний з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Гуманізація кримінальної відповідальності: матеріали II Міжнар. наук.-практ. симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 16–17 лист. 2018 р.). Івано-Франківськ. 2018. С. 73–80.
10. Дан Г. В. Загальносоціальні заходи запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні. *Національні та*

міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 03–04 серп. 2018 р.). Харків: Східноукраїнська наук. юрид. організація, 2018. С. 84–87.

11. Дан Г. В. Про зміст спеціально-кримінологічних заходів запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні. *Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм права у світлі загальновизнаного принципу верховенства права*: тези доповідей та повідомлень учасників IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 03–04 жовт. 2019 р.) / за заг. ред. І. Д. Шутака. Харків: Право, 2019. С. 259–263.

АНОТАЦІЯ

Дан Г. В. Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

Дисертація є комплексним науковим монографічним дослідженням питань запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні. Проаналізовано теоретико-методологічні та правові засади її дослідження. Здійснено історичний, порівняльно-правовий аналіз вітчизняного законодавства та законодавства зарубіжних країн у контексті покращення захисту волі, честі та гідності дитини. У роботі визначено соціально-правову природу дитячого жебрацтва.

Запропоновано систему заходів запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, що являє собою комплекс загальносоціальних спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів морально-виховного; економічного; правового та морально-психологічного характеру. Проведене дослідження має чітко виражений прикладний аспект. Запропоновано низку змін до адміністративного та кримінального законодавства з метою вдосконалення правового захисту волі, честі та гідності дитини. У процесі дослідження розроблено алгоритм дій працівника поліції при виявленні фактів використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Визначено особливості віктомологічного напрямку запобігання даному виду злочину.

Окреслено перспективи вдосконалення заходів запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Ключові слова: дитина, права дитини, жебрацтво, злочин, злочинність, злочинна діяльність, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, втягнення, детермінація, особа злочинця, віктимність, запобігання.

АННОТАЦИЯ

Дан А. В. Предотвращения использования малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством в Украине. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2020.

Диссертация является комплексным научным монографическим исследованием вопросов предотвращения использования малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством в Украине. Проанализированы теоретико-методологические и правовые основы ее исследования. Осуществлен исторический, сравнительно-правовой анализ отечественного законодательства и законодательства зарубежных стран в контексте улучшения защиты свободы, чести и достоинства ребенка. В работе определена социально-правовая природа детского попрошайничества.

Определены перспективы совершенствования мер предотвращения использования малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством с учетом опыта зарубежных стран.

Охарактеризованы причины и условия, способствующие совершению преступлений, связанных с использованием малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством. Доказано, что использование малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством имеет неоднородную и многоуровневую систему детерминант, которые в совокупности способствуют существованию такого негативного явления. Проанализированы научные подходы к упорядочению и классификации таких детерминант, определены их преимущества и недостатки. На основе обобщения обоснованных в литературе научных подходов, а также материалов уголовных производств по делам о преступлениях, связанных с использованием малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством сформулирован вывод о том, что именно это преступление имеет множество внешних форм выражения и сложное мотивационное основание, возникает и реализуется под действием разветвленной системы детерминант, одна часть из которых имеет общий характер, является типичной для всей преступности в целом, а другая – очерчена специфическим характером и раскрывает все тонкости механизма детерминации использования малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством.

В результате исследования выделены характерные и типичные признаки лиц, которые используют малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством в Украине. Так в преобладающем большинстве, это лица женского пола – 92,4 %, являющиеся матерью ребёнка – 81,5 %; возрастные характеристики – 25–40 лет – 77,4 %, гражданка Украины – 95,8 % цыганской национальности – 53,8 %. Образовательный уровень таких лиц характеризуется следующим образом: в подавляющем большинстве лица с неполным средним образованием – 52,1 % или вообще без образования – 34,5 %, безработные – 98,3 %, используют малолетнего ребёнка для попрошайничества без уважительных причин – 68,9 %, сельские жительницы – 51,3 %, имеют постоянное место жительства, замужние – 68,1 % на содержании имеет двух и более детей – 68,9 %, ранее не судимы – 74,8 %.

На основе криминологического анализа использования малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством, определены и систематизированы

детерминанты такого негативного проявления, проведен углубленный анализ их влияния на распространение преступлений данной категории.

Предложена система мер предотвращения использования малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством, что представляет собой комплекс общесоциальных, специально-криминологических и индивидуальных мер морально-воспитательного; экономического; правового и морально-психологического характера.

Проведенное исследование имеет четко выраженный прикладной аспект. Предложен ряд изменений в административное и уголовное законодательства с целью совершенствования правовой защиты свободы, чести и достоинства ребенка. В процессе исследования разработан алгоритм действий работника полиции при выявлении фактов использования малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством. Определены особенности виктимологического направления предотвращения данному виду преступления.

Ключевые слова: ребенок, права ребенка, попрошайничество, преступление, преступность, преступная деятельность, использование малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством, вовлечение, детерминация, личность преступника, виктимность, предотвращение.

SUMMARY

Dan G. V. Preventing the use of a minor child for begging in Ukraine. – Qualification scientific work as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law in specialty 12.00.08 «Criminal law and Criminology; Penal law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2020.

The dissertation is a complex scientific monographic study of the issues of prevention of the use of a minor child for begging in Ukraine. The theoretical and methodological and legal principles of its research are analyzed. The historical, comparative legal analysis of the domestic and foreign law in the context of improving the protection of the will, honor and dignity of the child has been carried out. The social and legal nature of child begging is defined in the paper.

A system of measures for preventing the use of a minor child for begging is proposed, which is a complex of social and special criminological measures of moral and educational; economic; legal and moral-psychological nature. The conducted study has a clear applied aspect. A number of amendments to the administrative and criminal legislation have been proposed in order to improve the legal protection of the will, honor and dignity of the child. In the course of the research, an algorithm for the actions of a police officer in identifying the facts of the use of a minor child for begging was developed. The features of the victimology direction of prevention of this type of crime are determined.

Prospects for improvement of measures to prevent the use of a minor child for begging are considered, taking into account the experience of foreign countries.

Key words: child, child rights, begging, crime, criminal activity, use of a minor child for begging, involvement, determination, identity of the offender, victimization, prevention.